

Musulmanlary syýasy gaflatdan açan hökümdar: Nureddin Zeñni

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Musulmanlary syýasy gaflatdan açan hökümdar: Nureddin Zeñni

HAÇPARAZLARA GARŞY MUSULMANLARY SYÝASY GAFLATDAN AÇAN

HÖKÜMDAR: NU REDDIN ZEÑNI

Musulmanlaryň bedibagtlygyny ýeňip, sandan çykan ýolbaşçylary duşman öñündäki gaflat ukusyndan açan türk(men) hökümdary Nureddin Zeñni 1174-nji ýylyň 15-nji mayýnda gözlerini hemişelik ýumdy

Seljuklaryň Anadolyda gazanan ýeňisleri Rim imperiýasynyň mirasdüşeri bolup oturan wizantiýalylaryň köşgünü uly gaýgy-aladalara goýýardy.

Ýaňy on ýedi ýaşan hökümdar Gylçarslan günbatar Egeýden Anadolynyň günorta-gündogaryna uzaýan sebitde hökümdarlygyny ýola goýupdy.

Wizantiýa kösgi Rim papasyna ýolları hatlarynda «türk(men)ler mukaddes uruş bilen togtadylmasa, Ýewropanyň ýakyn taryhda başdan geçiren «emewi trawmasynyň» gaýtalanyп biljekdigini aýdýardy.

Rim papasy Urban II Fransiýada Klermon gurultaýny geçirdi we Ýakyn Gündogarda ähli deňagramlylygy üýtgedip taşlajak karar kabul etdi.

kitapcy.ru

Fransiýada geçirilen Klermon gurultaýy

Karara laýyklykda Ýewropadaky ähli patşalyklara we knýazlyklara habar ýollap, Ierusalimiň muslimanlaryň elinden azat edilmegini maksat edinýän ýörişe gatnaşmaga çagyrdy.

Bu ýörişler taryha «haçly ýörişler» ady bilen girdi. Pýotr Amýenskiniň serkerdeliginde uly goşunyň düzülmegi kän wagta çekmedi.

kitapcy.ru

Birinji haçly ýörişi

Bu goşun gury ýeriň üsti bilen Balkan ýarymadasynyň üstünden aşyp Stambula geldi. Ilkibaşa dagynygam bolsa, goşun Stambula golaýlaşanda ulalyp, sany on müñlerlerden, yüz müñlerden agypdy.

Wizantiýalylar ýol aşyp gelem bu uly goşunu şäherde saklaman, Iznigiň eteginde gurlan «Pelekanon» ştabyna ýerleşdirýärdi.

Bu äpet goşundakylaryň birem Anadolyny bilmeyärdi we harby düzgün-nyzama eýe däldi.

Glyçarslanyň jansyzlary-da bu boýunça maglumat beripdi. Yaş soltanyň goşunu azam bolsa, dessine herekete geçip, deñiziň çägesi ýaly Drakon jülgésine ýaýrap ýatan haçparazlary 1096-njy ýylyň 21-nji oktyabrynda aljyraňnylyga saldy.

Yaş soltan haçparazlary doly diýen ýaly ýok edipdi we ilki duşuşygynda uly ýeňiş gazanypdy.

Ikinji haçparaz kerweni Iznik ýolundan gelende, Glyçarslan Malatýany zabt edip almagyň ugrundady, ilkinji ýeňşiniň beren badyhowalygy bilen hereket eden ýaş türkmen hökümdary uly ýalňşlyk goýberdi.

Gabaw astyna alan şäherine tarap gaýdanda eýýäm giçdi. Haçparazlar seljuklaryň paýtagtyny gabaw astyna alypdy. Yaş hökümdaryň galyň sowutly we berk düzgün-nyzamly goşunu ýeňmegi mümkün däldi.

kitapcy.ru

Hut Gylyçarslanyň özüniňem gatnaşan birnäçe synanyşygy şowsuz tamamlanýar.

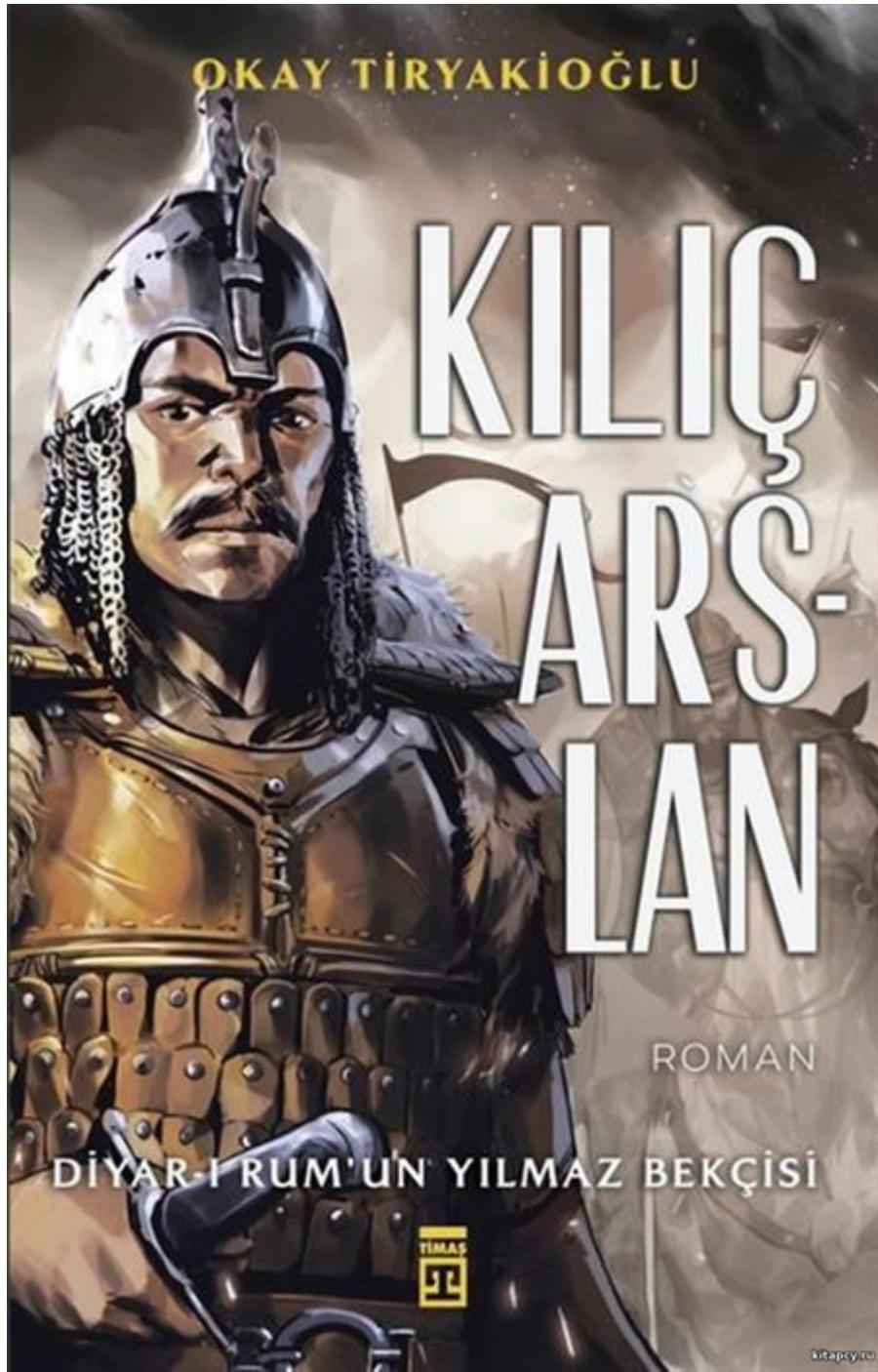
Şonuň üçinem sultan paýtagtyny we halkyny yzda galdyryp, Anadolynyň içlerine tarap çekilmäge başlaýar.

Bu ýeňliş diňe türk(men)leriň häkimiýeti astyndaky Günbatar Egeýiň elden gitmegine däl, eýsem külli yslam äleminiň otly halkanyň içine düşmegine sebäp bolupdy. Bu ýeňlişden soň haçparazlaryň demirgazykdaky ýörişlerinde serkerdeligi eline alan Balduin Urfa tarap gaýtdy.

1097-nji ýylда Urfany doly golastyna geçiren haçparazlar has soňra yüzünü Antakýa tarap öwürüyär.

Kenara gelip urulýan tolkunlar ýaly haçparaz leşgerleri musulman ýolbaşçylaryň elindäki sebitlere gazaply urýardylar we uly ýeňişleri gazanýardylar.

Antakýany elinde saklaýan hökümdar Ýagybasan birnäçe yüz atlysy bilen zordan janyны halas edipdi we şäheri düýpli garşylyk görkezmezden terk edipdi.

• **Ierusalimiň talanmagy**

Haçparazlar musulman ýolbaşçylaryň özara agzalalyklaryndan we çaknyşyklaryndan peýdalanyp, üç ýyla ýetirmän häzirki Ýakyn Gündogar diýip ýurtlaryň ep-esli bölegini basyp alypdylar. Indi mukaddes maksatlary bolan Ierusalimiň üstüne çozmaga hiç bir päsgelçilik galmandy.

Ierusalim şäheri musulmanlaryň birinji kyblasdy we Hezreti Omaryň (r.a) döwründe eýelenipdi.

Hezreti Omar şähere hristian we jöhit jemagatynyň kethudalary bilen bilelikde giripdi we şäheriň magnawy atmosferasyna uly

hormat-sylag edipdi.

Hezreti 0maryň şähere girende birinji eden işi beýleki dinleriň mukaddes ýerlerini aýlanyp görmek bolupdy, namaz wagty gelende bolsa hristian jemagatynyň patriarchyndan nirede namaz okap boljagyny sorapdy.

Patriarh şol wagt duran ýerlerinde namaz okap biljekdiklerini aýdanda, Hezreti 0mar çalaja ýylgyryp munuň dogry bolmajakdygyny aýdýar.

Hezreti 0mar özünden soñ geljek musulmanlar «0mar şu ýerde namaz okady diýip, bärík eýe çykjak bolarlar» diýip, ol ýerde namaz okamandyr.

Ol bu hoşniyetli çemeleşmesini esaslandyryp, Ierusalimde «Hezreti 0mar» metjidini gurdurdy we beýleki dinleriň ybadathanalaryna degilmeginiň öňüni aldy.

Haçparazlar 1099-njy ýylyň 15-nji iýulynda Ierusalime girende birinji eden gabahatlyklarynyň biri «Hezreti 0mar» metjidini haraplamak boldy we ýene bir diniň agzalary bolan müň jöhidi hawralalaryna (ybadathanalaryna) gabap ýakdylar.

Haçparazlaryň Ierusalime girişi

Bu basybalyjylykly ýörişden soñ Ierusalim korollygy yylan edildi we Gotfrid tagta çykdy.

Haçparazlar güýjüni musulmanlaryň geleňsizligineen, agzalalygyndan, biri-birlerine göripliginden, gorkaklygyndan alýardy.

Emeldarlar özünü hamana ýerleri basylyp alynmadyk ýaly

biperwaý alyp barýardylar. Haýsydyr bir musulman emir ýa-da serkerde güýçlenip başlasa, beýlekiler derrew onuň aýagynyň aşagyny gazyp başlaýardylar. Gaýtam şu babatda pereňliler bilen dil düwüşmäge-de utananolokdylar.

Halk bolsa haçparazlaryň zulumy astynda titräp-gagşap durdy. Munuň iň esasy sebäbi-de, haçparazlar basyp alan şäherlerinde özlerine garşı giden adamlary gorkunç formada öldüryüärdi.

Hatda musulman halklaryň ýüregindäki haçparaz gorkusyny artdyrmak üçin «Tafurlar» atly adamhor (adam etini iýýän) goşun bölümleri-de döredilipdi. Ýewropadan gelen bu hristian urşujylar öldüren musulmanlarynyň etini iýip tanalan esgerlerdi.

THE CRUSADES THROUGH ARAB EYES

AMIN MAALOUF

Bu gorkunç wagşyýanalyk ýazyjy Amin Malufyň «Araplaryň gözü bilen haçly ýörişleri» atly kitabynda şeýle beýan edilýär: «*Günbatarly basybalyjylar gurbanlary bolan şäher halkyny diňe aç olmezlik üçin iýipdirlermi?* Baştutanlary ertesi ýyl Rim papasyna ýollar resmi hatynda bu barada şeýle ýazýar: «*Maarada goşun aýylganç gahatçylyga uçrady we bizi muslimanlaryň jesetleri bilen oñňut etmäge mejbur etdi*». Ýöne munuň özi ýüzugra aýdylan söze meñzeýär. Çünki Maara sebitiniň halky bu ugursyz gyş geçýänçä açlygyň şeýle düşündirişe mätäç däl hereketlerine şayat bolupdy.

Özem şol adamlar «Tafurlar» diýýän fanatiklesen frank bandalarynyň düzlük ýerlere ýaýrap, musulman etini iýmek isleyändiklerini aýdyp gygyrandyklaryny we aqşamlaryna oduň daşynda awlaryny iýmek üçin üýşendiklerini görüpdir.

Bu mejburylygyň döreden adamhorlugymy ýa fanatizmden dörän adamhorlukmy?

Bularyň barsy ynanyp bolmajak zatlara meñzeýär, emma şayat bolunanlar, gürrüň berilýän wakalar, gürrüň berilýänleriň üstüne çoken hapa howadan ötri ýüregiňi bulayär.

Maara çaknyşygyna gatnaşan pereňli hronikaçt Albert d'Aiksiň bir sözi bu baradaky aýylgançlygy başga mysala mätäçlik duýdurmazdan şeýle suratlandyrýar: «Biziňkiler diňe öldürilen türkleri we musulmanlary däl, eýsem itleri-de iýmekden gaýra durmaýardylar!»

Bizar-peteňi çykan, durmuşdan ýadan, gorkuzylan, titräp-gagşap duran musulman halk mundan beýlæk asmandan injek halasgäre garaşyardy, çünkü başlarynda oturan emirlerdir serkerdeleriň muny başarmajakdyklary görnüp durdy.

kitapcy.ru

- **Şum taryhy türkmen hökümdary we onuň kürt serkerdesi ýykmagy başardy: Ymameddin Zeňni we Şirkuh**

Ierusalim elden gidenden soň Bagdat, Kair, Konýa hiç bir

musulman paýtagty howpsuz däldi.
Musulmanlaryň bedibagt taryhy türkmen serkerdesi Ymameddin Zeññiniň Mosul atabegligine geçmegi bilen üýtgedi.
Bu türkmen serkerdesi ýüzlerce köşgünüň bardygyna garamazdan birinde-de bolanokdy, atyň üstünden düşenokdy.
Onuň iň uly maksady musulmanlary haçparazlara garşıy birleşdirip, kyrk ýıldan agan haçparaz zulmuny soñlandyrmakdy.
Şol maksat bilen Urfany täzeden eýeledi we Antakýanyň üstüne ýörişleri gurnady.
Haçparazlar az wagta çeken aljyraňnylyjdan soñ derrew jemlenişdi we Rim papasy Eugeniusdan täze haçly ýörişini geçirmek üçin kömek sorady.
Papalyk bu çagyryşa oñyn jogap berip, sany 70 müňden geçýän täze goşuny Ymameddin Zeññini ýok etmek üçin sebite ýollady.

Zeññini ýok etmek üçin herekete geçen uly haçparaz goşunu garaşmadyk duşmanyna duçar boldy.
Glyçarslanyň ogly Soltan Masut kakasynyň ýeňlen ýeri Eskişehirde haçparazlaryň üstüne döküldi we olardan kakasynyň aryny aldy.
Zengi'yi yok etmek için harekete geçen büyük Haçlı ordusu, hiç beklemediği bir düşmanı karşısında buldu.
Söweş tamamlananda äpet haçparaz sülsadyndan bary-ýogy baş müñe golaý urşuwy galypdy.
Giýom Tirskiý "Birinji we ikinji haçly ýörişleriniň senenamasy" atly içinde Soltan Masudyň ýeňişini şeýle gürrün berýär:
«...Söweşden öñ ýarag, güýç, san taýdan deňleşip bolmajak ýaly

görünen güýçli birliklerden we söweşjeň rysarlaryň güýclerinden nam-nyışan ýokdy. Oňa gatnaşanlaryň aýtmagyna görä 70 müň demir sowutly atlydan we pyýadadan ondan bir bölegi-de galmandy».

Soltan Masudyň ýeňisi Ymameddin Zeňniniň operasiýalaryny tizleşdirdi. Ol kürt serkerdesi Şirkuh bilen bile yzly-yzyna uly-uly ýeňişleri gazarýardy.

Kelte boýly Şirkuh gaharjaň häsiýetine garamazdan Zeňnä uçursyz wepaly serkerdedi.

Ol taryha adyny Sinaý çölünü baş-on atlysy bilen aşyp, Fatimi imperiýasyny soňlandyran we Müsüri zapt edip alan serkerde hökmünde ýazdyrypdy.

Şol ýörişde Şirkuhyn ýanynda Ýusup atly ýaş inisi bardy. Bu ýigdekçe geljekde Selaheddin Ýusup ady bilen tanalyp, Ierusalimi eýeläpdi.

• **Nureddin Zeñni taryh arenasyna çykýar**

Nureddin Zeñni kakasynyň ölümünden soň hökümdar boldy. Duşmanyny iki ugurdan yzarlan Zeñni dessine herekete geçdi. Bu iki duşmanynyň biri haçparazlar bolsa, beýlekisi-de batyny terror toparlarynyň üsti bilen sebiti howp astynda goýýan şayylardy.

Haçparazlara garşı uruşdan başga strategiya ýöretmeýän Zeñni şayylara gezek gelende hem maddy, hem magnawy uruş yylan edipdi.

Zeñni şayylyk düşünjesiniň ýaýylmagynyň öňüni almak üçin sünni

ynanjyny güýçlendirip we kyrka golaý medrese gurduryp, ylymbilim boýunça alnyp barylýan işleri goldady.

Munuň özi Nyzamylmulküň «Nyzamyá» medreselerinden soñ girişilen iň uly pedagogiki hereketdi.

Şeýle-de, halkyň ýüregine aralaşan haçparaz gorkusyny aýyrmak üçin Zeňñiniň döwründe jumga hutbalarynda Ierusalimiň täzeden eýelenmegine çagyryş edilýärди, bu barada şahyrlara şygyrlar ýazdyrylýardы.

Bu syýasat arkaly Nureddin Zeňni musulman emirleriniň we serkerdeleriniň özüne garşy hüjüme geçmekleriniň ýa-da bileleşmeginiň bolup biläýjek mümkünçiliklerini aradan aýrypdy.

Bu syýasat gysga wagtyň dowamynda garşylyklaýyn jogabyny alypdy: Dymaşyk we Müsür doly Zeňñiniň golastyna geçipdi.

Müsürde fatimileriň doly ýok edilmegi haş-haşynlara meňzeş terror toparlarynyň sünni-yslam ýurtlarynda dagy-duwara gara bermezligini gazanypdy.

Nureddin uruşyň, pyssy-pyjurlygyň we hiläniň gol-pudak ýaýradan dawa-jenjelli ýurtlarynda adamkärçilik gymmatlyklaryny öñe tutup, musulman ilatyň söygüsini gazanypdy.

Ibn Esir onuň artykmaçlyklary barada şeýle ýazýar:

«Geçmişde ýaşap geçen hökümdarlaryň ömürnalaryny okadym we bularyň arasynda ilkinji dört halyfdan başga Nureddin ýaly merdanasyna we adylyna gabat gelmedim».

Ibn Esir onuň hakyky döwlet adamsydygy hakda-da şeýle ýazýar: «*Nureddiniň aýaly bir gezek gerek-ýarak zatlaryny almaga ýeterlik pulunyň ýokdugyndan zeýrenýärdi. Nureddin Hymsda eýelik edýän we ýyläda ýigrimi dinara golaý girdeji berýän üç dükanyny oña berdi. Emma aýaly munam az görüdi welin, ol aýalyna şeýle diýdi: «Şundan başga zadym ýok. Elimdäki barja pulum meniň muslimanlaryň hazynadary bolandygym üçin we sen sebäpli olara hyýanat edip, o dünýämi dowzahyň oduna giriftar edip biljek däl».*

Emirleriň we serkerdeleriň her tüýsli erbetlikleri gaýyryp, pereňliler bilen dil birikdirip muslimanlary öldürmekden

gaýtmaýan döwründe Zeňñiniň oklaw ýaly dogry we halal adamdygy yslam dünýäsini çäksiz heýjana salypdy.

Iň uly arzuwy Ierusalimi eýelemek bolan Zeňni bu arzuwyna ýetip bilmedigem bolsa, onuň serkerdelerinden Selaheddin Eýýuba şol arzyly ýeňisi gazanmak nesip edipdi we ol hökümdarynyň Ierusalimi eýeländen soň «Mesjidi-Aksada» goýmak üçin ýasadan münberini Halapdan Ierusalime getirdip, Zeňñiniň hormatyna baş egipdi.

Zeňñiniň iň uly ýeňisi – musulmanlaryň elindedigine garamazdan haçparazlar bilen bileleşip musulmanlaryň üstüne çozmakdan utanmaýan Şamyň gäbiazan emeldarlarynyň tepbedini okamak boldy.

Zeňñiniň Şam ýörişine halk köpçüligi hiç hili garşylyk görkezmän, hökümdarlary Abakdan yüz öwrüp, Zeňñiniň tarapyna geçipdiler.

Şamly taryçylar bu ýagdaýy şeýle beýan edipdirler:

«*Gala diwarlarynyň üstünde esgerlerdenem, şäher halkyndanam bir adam ýokdy, diñe diňi goramak tabşyrylan az sanly türk(men) bardy. Nureddiniň esgerlerinden biri jöhit aýalyň aşaklygyna ýüp sallan burçuna tarap süýşdi. Ol bu ýüpden ýapyşyp ýokaryk dyrmaşdy, hiç kime bildirmän galanyň depesine çykdy we yzyndan gelen birnäçe ýoldaşy gala diwarynyň depesine baýdak dikdi we «Ýa Mansur» («Eý ýeňis gazanan») diýip gygyrmaga başladylar.*

Şamdaky goşun bölümleri we halk köpçüligi Nureddine, onuň adalatyna we at-owazasyna duýýan ýakynlygyndan ötri goranmakdan el çekdiler. Bir gazykçy gazygy bilen şäheriň gündogar derwezesine («Baby-Şarky») ylgady we kilidi döwdi. Esgerler şol ýerden içerik girdiler we hiç hili garşylyga uçramazdan esasy köçelere siňdi. Tomas derwezesi-de («Bab-Tuma») esgerlere açyldy. Ahyrynda Mälik Nureddin ukyp-başarnygyny görkezmek bilen bir hatarda, uçdantutma hemmesi açlygyň we kapyr pereňliler tarapyndan gabalmagyň gaýgysyndan başga zady bilmeýän halkyn we esgerleriň uly şatlyk-şaǵalaň astynda şähere girdi».

ALİ EMRE

NUREDDİN ZENGİ

ŞARK'IN KANDİLİ

16.
BASKI

ROMAN

KETEBE

kitapcy.ru

Musulmanlaryň bedibagtgyny ýeňip, sandan çykan ýolbaşçylary duşman öñündäki gaflat ukusyndan açan türkmen hökümdary Nureddin Zeňni 1174-nji ýylyň 15-nji maýynda gözlerini hemişelik ýumdy.

Dymaşyk, Müsür, Şam ýaly yslam ýurtlary onuň döwründe azat edilip, haçly ýörişleriň bady gowşadıldy.

Zeňniniň mirasyna eýe durup, Ierusalimi eýelejek gahryman bolsa meşhur kürt serkerdesi Şirkuhýň inisi Ýusup, ýagny Selaheddin Eýýuby boldy.

Mehmet MAZLUM ÇELİK.

Anna, 15.05.2020 ý. Taryhy makalalar